TA’LIMDA KOLLABORATIV O‘QITISHGA TA’SIR ETUVCHI O‘QUV DASTURLARINI ISHLAB CHIQISH MODELLARI TAHLILI

Xalilova Nasiba Djamolovna
Tayanch doktorant, Navoiy davlat universiteti
E-mail: n_djamolovna@mail.ru
Tel: +998907390195

Annotatsiya. Tadqiqotning maqsadi uch xil model asosida o‘quv dasturini ishlab chiqish tizimining bosqichlarini ko‘rib chiqish va taqqoslashdan iborat. O‘quv dasturlarini ishlab chiqish modellari ta’lim uchun dasturlarni tuzishda metodik ko‘rsatma vazifasini bajaradi. Ushbu tadqiqotda Taba tomonidan ishlab chiqilgan teskari model, Taylerning maqsad-vosita modeli va Olivaning kengaytirilgan modeli asosida o‘quv dasturini ishlab chiqish bosqichlari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan o‘quv dasturi — bu o‘quv dasturini ishlab chiqish jarayonida loyihalash, amalga oshirish va baholash uchun zarur bo‘lgan ilmiy tafakkur hamda ko‘nikmalarni qamrab oluvchi yozma hujjat sifatida talqin etiladi. Tadqiqotchining fikricha, mazkur uchta model o‘quv dasturini ishlab chiqish jarayonida muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Taba modelining asosiy xususiyati shundaki, u boshqa modellardan farqli ravishda o‘qituvchidan boshlanadi va sinf xonasidan amaliy qo‘llashni nazarda tutadi. Tayler modeli esa o‘quvchilarning ehtiyoj va qiziqishlarini aniqlashdan boshlanadi; bu yondashuv pedagoglarga talabalarni o‘qishga rag‘batlantirishda yordam beradi. Oliva modeli esa o‘quv dasturini sodda, keng qamrovli va tizimli tarzda ishlab chiqishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: O‘quv dasturini ishlab chiqish, o‘quv dasturini loyihalash, o‘quv dasturini amalga oshirish, o‘quv dasturini baholash, Taba, Tayler va Oliva modellari tahlili, kollaborativ o‘qitish.

Annotation. The purpose of the research is to review and compare the stages of the curriculum development system based on three different models. Curriculum development models serve as methodological guidelines for developing educational programs. This study analyzes the stages of curriculum development based on the inverse model developed by Taba, Tyler's goal-to-means model, and Oliva's extended model. The curriculum used in the educational process is interpreted as a written document covering scientific thinking and skills necessary for the design, implementation, and evaluation of the curriculum in the process of its development. According to the researcher, these three models have important theoretical and practical significance in the process of developing a curriculum. The main feature of the Taba model is that, unlike other models, it begins with the teacher and implies practical application from the classroom. The Tyler model begins with identifying students' needs and interests; this approach helps educators

ISSN 3030-3907

motivate students to learn. The Oliva model is aimed at developing the curriculum in a simple, comprehensive, and systematic way.

Keywords: Curriculum development, curriculum design, curriculum implementation, curriculum evaluation, analysis of the Taba, Tyler and Oliva models, collaborative learning.

Аннотация. Цель исследования-рассмотреть и сравнить этапы системы разработки учебных программ на основе трех различных моделей. Модели разработки учебных программ выступают в качестве методических указаний при составлении программ для обучения. В этом исследовании анализируются этапы разработки учебной программы на основе обратной модели, разработанной табой, модели цели и моторики Тайлера и расширенной модели оливы. Учебная программа, используемая в образовательном процессе, интерпретируется как письменный документ, охватывающий научное мышление и навыки, необходимые для проектирования, реализации и оценки в процессе разработки учебной программы. По мнению исследователя, эти три модели приобретают важное теоретическое и практическое значение в процессе разработки учебной программы. Ключевой особенностью модели Taba является то, что она, в отличие от других моделей, начинается с учителя и подразумевает практическое применение из класса. Модель Тайлера, с другой стороны, начинается с определения потребностей и интересов учащихся; этот подход помогает педагогам мотивировать студентов учиться. Модель Oliva, с другой стороны, направлена на разработку учебной программы простым, всеобъемлющим и систематическим образом.

Ключевые слова: разработка учебной программы, разработка учебной программы, реализация учебной программы, оценка учебной программы, анализ моделей Taba, Tyler & Oliva, совместное обучение.

Kirish

“Curriculum” atamasi turli ta’lim muhitlarida to‘plangan bilim va o‘quv tajribalari, kognitiv mazmun, o‘quv rejasi hamda texnologiyalardan foydalanishni o‘z ichiga olgan yozma hujjat sifatida ta’riflangan. O‘quv dasturini ishlab chiqish vazifasi, aslida, o‘quv mazmuni/ta’lim fanlari bilan talaba, o‘qituvchi, ota-onalar va jamiyat kabi subyektlar o‘rtasida uzviy aloqani shakllantirishdan iboratdir.

Lewisning ta’kidlashicha, o‘quv dasturi — bu talabalarni turli xil ma’lumotlar va ta’lim metodlari bilan shug‘ullanish imkonini beruvchi maqsadlar majmuasidir. O‘quv dasturi nazariyasining asosiy maqsadi mavjud bilimlarga tayangan holda dastur faoliyatining turli jihatlariga yanada mazmunli qiymat berishdan iboratdir. Beauchamp tomonidan ham shunday xulosa qilingan: o‘quv dasturi nazariyasining markaziy vazifasi — mavjud bilimlarga asoslangan holda

ISSN 3030-3907

o‘quv dasturi faoliyatining turli jihatlariga mazmun kiritishdir. Shuningdek, o‘quv dasturi tizimi, uni ishlab chiqish, amalga oshirish va takomillashtirish uchun zarur bo‘lgan xodimlar hamda jarayonlar tashkilotidan iborat ekanligi qayd etilgan.

Ornstein va Hunkinslarning fikriga ko‘ra, o‘quv dasturini ishlab chiqish tizimi uch asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi: loyihalash, amalga oshirish va baholash. O‘quv dasturi jarayoni aniq tartibda tashkil etiladi: birinchi bosqich — dastur maqsadlarini aniq belgilash; ikkinchi bosqich — o‘quv dasturini amaliyotga joriy etish; uchinchi bosqich esa — dastur samaradorligini baholash. Baholash bosqichida rejalashtirish, amalga oshirish, ma’lumot to‘plash, rejalashtirilgan natijalar bilan haqiqiy ta’limiy natijalar o‘rtasidagi tafovutlarni tahlil qilish, o‘quv dasturini rivojlantirish samaradorligini aniqlash va uning ahamiyatini belgilash zarur.

Oliy ta’limda kichik guruhlarda o‘qitish tajribasi bir qator muhim jihatlar bo‘yicha an’anaviy yondashuvdan ustunligini ko‘rsatuvchi kuchli dalillarni taqdim etdi. Bunga bilimlarni rivojlantirish, tafakkur ko‘nikmalari, ijtimoiy ko‘nikmalar hamda kursdan umumiy qoniqish darajasi kiradi. Bu esa o‘quv jarayonida yuqori darajadagi o‘zaro hamkorlikni ta’minlovchi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish zarurligini yaqqol ko‘rsatadi.

Kurucay va Inan, shuningdek Laal va Ghodsi tadqiqotlarida ta’kidlanganidek, agar kollaborativ ta’lim strategiyalari samarali qo‘llansa, fakultet a’zolari murakkab kurslarda ham o‘quv natijalarini va talabalar tajribasini sezilarli darajada yaxshilashlari mumkin. Kollaborativ o‘qitishning afzalliklari qatoriga imtihon natijalarining yaxshilanishi, talabalarning akademik tajribaga ijobiy munosabati, muammolarni hal qilish, muloqot va sifatli tahliliy ko‘nikmalarni rivojlantirish, shuningdek boshqa affektiv va psixologik ijobiy natijalar kiradi. Bunday yondashuvlar oliy ta’lim bosqichida o‘quv dasturini ishlab chiqishda muhim ko‘rsatkich sifatida qaralishi mumkin.

Afsuski, oliy ta’lim tizimida kollaborativ ta’lim yondashuvlarining joriy etilishi amaliyotda ko‘plab ish joylarida qo‘llanilayotgan ilg‘or usullardan ortda qolmoqda.

Ta’lim muassasasining maqsad va vazifalariga erishishning asosiy vositasi o‘quv dasturi hisoblanganligi sababli, o‘quv dasturini rejalashtirish va ishlab chiqishga e’tibor qaratish mamlakat ta’lim tizimidagi islohotlarning muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘qituvchilarning o‘quv dasturini rejalashtirishdagi roli faqatgina o‘z sinf xonalaridan tashqariga kengayib borayotganligi sababli, ular ta’lim islohotlarini e’tibordan chetda qoldirish imkoniyatiga ega emaslar. Shu bois, barcha o‘qituvchilar ta’lim tizimida olib borilayotgan milliy islohotlarni imkon qadar chuqur anglashlari, bozor talablariga moslashishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

ISSN 3030-3907

O‘quv dasturini ishlab chiqish ta’lim islohotlarining eng murakkab jihatlaridan biridir. Chunki o‘quv dasturini ishlab chiqish o‘qitishni osonlashtirishni ko‘zda tutadi, ammo o‘qitishning o‘zi juda murakkab va o‘zgaruvchan jarayon sanaladi. Mazkur murakkabliklar o‘quv dasturini yangilashda to‘siq bo‘lib xizmat qiladi va ko‘plab hollarda uni eskicha deb ta’riflanishiga olib keladi. Prenskyning ta’kidlashicha, ko‘pchilik uchun kelajak hayotiga tayyorgarlik maktabda emas, balki undan keyin o‘rganilgan bilimlar orqali shakllanadi.

O‘quv dasturini integratsiya qilish va kollaborativ ta’lim yondashuvini qo‘llash esa, shubhasiz, talabalar bilim olish jarayonini samaraliroq qiladi hamda ularning akademik natijalarini yaxshilaydi.

Tadqiqotning maqsadi shundan iboratki, o‘quv dasturini ishlab chiqish modellari bo‘yicha olib borilgan tahlillar — dastur loyihalash, uni amalga oshirish va baholash jarayonlarida chuqurroq tushuncha hosil qilishga yordam beradi. Bu esa, o‘z navbatida, o‘quvchilarga o‘z shaxsiy hayotlari davomida qo‘llashlari va amalda tatbiq etishlari mumkin bo‘lgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim islohotlarining ijobiy natijalari o‘qituvchilarning faolligini faqat sinf xonasidan iborat chegaradan kengaytirib, maktab miqyosida o‘quv dasturini rejalashtirish jarayoniga jalb etishga xizmat qilishi mumkin. Ta’lim islohotlari jamiyat ongida ta’limning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlash orqali ta’lim sohasiga katta xizmat ko‘rsatadi. Islohotlar o‘qituvchilarning e’tiborini butun ta’lim muassasasi doirasidagi kengroq o‘quv dasturlariga qaratishi lozim. Bu esa barcha manfaatdor tomonlar — o‘qituvchilar, talabalar, davlat, maktablar va biznes sektori uchun foyda keltiradi.

Kollaborativ ta’lim orqali turli madaniy va ijtimoiy guruhlarga mansub talabalar bir-biridan yangi bilim va tajribalarni o‘rganib, hayotga yangicha qarashni shakllantiradilar. Bu jarayon ularga o‘z hayoti va qadriyatlarini sinfdoshlari bilan taqqoslab ko‘rishga, farqlarni tan olishga va ularni tanqid qilmasdan hurmat qilishga yordam beradi. Shuningdek, bu turli manfaatdor tomonlarga — xususan, ta’lim beruvchilarga talabalar kelajakda faoliyat yuritadigan real biznes olamini aks ettiruvchi o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda yordam beradi.

Natijada, ta’lim islohotlari jamiyat manfaatiga xizmat qiluvchi, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy muammolarni o‘zaro hamkorlikda hal qila oladigan mas’uliyatli fuqarolarni tarbiyalashga zamin yaratadi. Ushbu tadqiqot esa kelgusida ta’lim dasturlarini rivojlantirish va ularni bugungi kun sharoitida yanada dolzarb qilish uchun qimmatli ilmiy ma’lumotlarni taqdim etadi.

METODOLOGIYA

ISSN 3030-3907

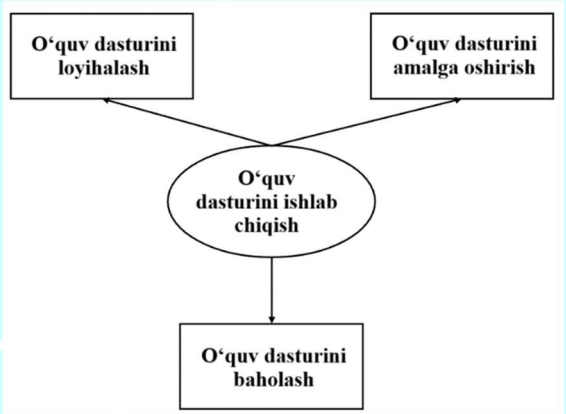
Ushbu tadqiqotda ikkinchi darajali metodlar qo‘llanilib, o‘quv dasturini ishlab chiqish va kollaborativ ta’lim mavzusiga oid mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Tadqiqot asosan boshqa mualliflar tomonidan ilgari amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar natijalari va ularning chop etilgan manbalaridan olingan ma’lumotlarni umumlashtirishga qaratilgan. Butun maqola talabalarning o‘quv faoliyatini samarali oshirishda o‘quv dasturini ishlab chiqish va kollaborativ ta’lim yondashuvining ahamiyatiga oid batafsil tahlilni o‘z ichiga oladi.

O‘quv dasturini ishlab chiqish modellari sharhi. O‘quv dasturini ishlab chiqishning barcha modellari mazkur jarayonni samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. O‘quv dasturini ishlab chiqish modellari ta’lim rejalashtiruvchilari, murabbiylar va ma’murlar uchun yo‘riqnoma vazifasini bajaradi. Shuningdek, ijobiy o‘zgarishlarga erishish uchun o‘quv dasturi maqsadli, oldindan rejalashtirilgan va izchil bo‘lishi zarur. O‘quv dasturini ishlab chiqish modelining asosiy maqsadlari nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ehtiyojlarga ham asoslanadi.

Modellashtirish — o‘quv dasturini ishlab chiqish rejasi va yo‘nalishini belgilash vositasidir. Modellar ta’limiy maqsadlarda foydalanish uchun namunaviy yo‘riqnomalarni taqdim etadi. O‘quv dasturini ishlab chiqishda qo‘llaniladigan modellardan foydalanish natijalarni samaraliroq qilish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqot uchta mashhur model — Tylerning “Maqsad-vosita modeli” (Ends–Means Model), Tabaning “Teskari modeli” (Inverted Model) hamda Olivaning “Kengaytirilgan modeli” (Expanded Model) asosiy bosqichlarini tahlil qiladi. O‘qitish, o‘rganish va baholashning ma’lum strategiyalarini qo‘llashda, shuningdek asosiy tamoyillarni ishlab chiqishda o‘quv dasturini ishlab chiqish modellari dizaynerlarga jarayonni aniq va tizimli tarzda rejalashtirish imkonini beradi.

1-rasmda maktablarda o‘quv dasturini ishlab chiqishda inobatga olinishi zarur bo‘lgan bosqichlar tasvirlangan.

1-rasm. O’quv dasturi jarayonining bosqichlari

Hunkins va Ornstein ta’kidlashicha, o‘quv dasturini ishlab chiqish yondashuvlari texnik va notexnik yondashuvlarga ajratiladi. Mualliflarning qayd

ISSN 3030-3907

etishicha, texnik–ilmiy yondashuv mantiqiy, samarali va ta’limni yetkazishda qulay hisoblanadi. Notexnik yondashuv esa subyektiv, shaxsiy va estetik xarakterga ega bo‘lib, ko‘proq o‘quvchiga qaratilgan. Shu sababli, o‘quv dasturini ishlab chiqish jarayoni rejalashtirish, amalga oshirish va baholash bilan birga inson omili, jarayonlar va amaliy tartiblarni ham qamrab oladi.

Biroq, o‘quv dasturini ishlab chiqish modellari texnik jihatdan foydali bo‘lishiga qaramay, ba’zan insoniy omilni — shaxsiy his-tuyg‘ular, munosabatlar va qadriyatlarni yetarlicha hisobga olmaydi.

Tyler va Oliva modellari deduktiv yondashuv asosida shakllantirilgan. Deduktiv yondashuvda o‘quv dasturi maqsad va vazifalari dastur rejalashtiruvchisi tomonidan belgilanadi, o‘qituvchilar esa ta’limiy strategiyalarni ishlab chiqadilar. Keyinchalik, ham dastur rejalashtiruvchilar, ham o‘qituvchilar baholash usullarini ishlab chiqishda hamkorlik qiladilar. Deduktiv modellarda jarayon umumiydan xususiyga qarab harakatlansa, induktiv model, masalan, Taba modeli, aksincha, xususiydan umumiyga qarab rivojlanadi.

O‘quv dasturini ishlab chiqish modellari

Hilda Tabaning teskari modeli: o‘quv dasturini ishlab chiqishning sakkiz bosqichi. Taba modeli dastlab 1971-yilda Hilda Taba tomonidan sinf darajasida o‘qituvchilar foydalanishi uchun taklif qilingan bo‘lib, uning 1962-yilda chop etilgan Curriculum Development: Theory and Practice (“O‘quv dasturini ishlab chiqish: nazariya va amaliyot”) asarida batafsil tasvirlangan. Hilda Taba — Estoniyada tug‘ilgan va AQShda faoliyat yuritgan ta’lim nazariyotchisi bo‘lib, 1960–1970-yillarda o‘quv dasturini loyihalash g‘oyalariga katta ta’sir ko‘rsatgan.

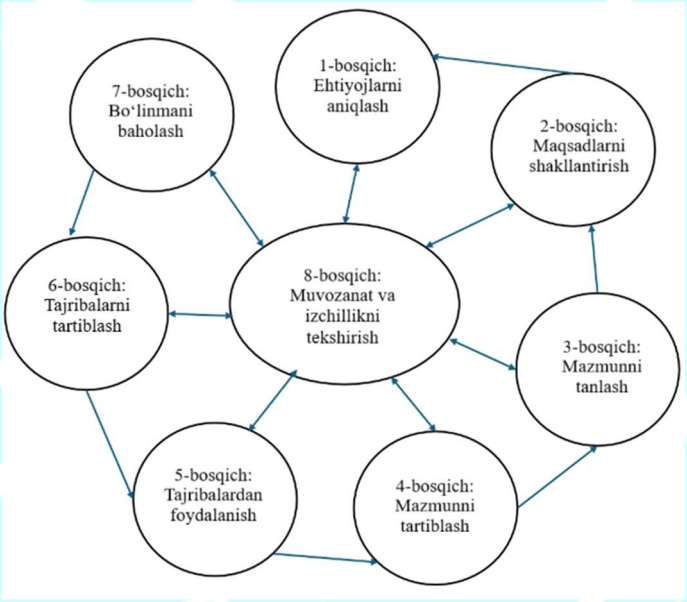
Hilda Tabaning ishlari klassik o‘quv dasturi nazariyasi sifatida qaraladi va hozirgi kunda ham o‘quv dasturini ishlab chiqishda yangicha g‘oya va innovatsiyalarni shakllantirishda o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Uning ko‘plab g‘oyalari o‘sha davrdagi hamkasbi, mashhur ta’lim nazariyotchisi Ralph Tylepning ishlari ta’sirida shakllangan. Tyler o‘zining “Principles of Curriculum and Instruction” (O‘quv dasturi va ta’lim prinsiplari) nomli mashhur asarida o‘quv dasturini ishlab chiqish jarayonini yoritgan.

Shunga qaramay, Hilda Taba Ralph Tylerning qarashlaridan ilhomlanish bilan birga, o‘zining moslashuvchan va o‘qituvchi markazli yondashuvi orqali dastur nazariyotchilarining fikrlash doirasiga yangi chaqiriqlarni kiritgan. Ushbu model 1960-yillarda e’lon qilingan bo‘lsa-da, bugungi kunda ham global miqyosda o‘quv dasturi loyihalashga ta’sir ko‘rsatmoqda hamda Amerika, Yevropa va boshqa mintaqalarda keng qo‘llanilmoqda.

Taba ta’limiy strategiyalar demokratik yo‘l-yo‘riqlar va hamkorlik asosida, ya’ni o‘qituvchilar hamda boshqa ilmiy yetakchilar ishtirokida belgilanishi lozim deb hisoblagan. Bunday kollaborativ yondashuv orqali o‘qituvchilar talabalar

ISSN 3030-3907

ehtiyojlarini ustuvor qo‘ygan holda o‘quv dasturi bo‘yicha qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ta’lim mazmuni doimiy o‘zgarib, yangilanib boradigan sharoitda hamkorlik, qarorlarni birgalikda qabul qilish va o‘quv dasturini moslashuvchan tarzda ishlab chiqish progressiv ta’lim dasturini ta’minlashning muhim omillari hisoblanadi.

2-rasm. Tabaning teskari modeli

Taba ta’kidlashicha, o‘quv dasturini yaratishda o‘qituvchilar bevosita ishtirok etishlari zarur va bu yondashuv “grass-root approach” (ildizlardan boshlanuvchi yondashuv) deb ataladi. Shunga qaramay, Taba o‘z modelini yanada kengaytirib, o‘quv dasturini ishlab chiqishda o‘qituvchilarning roliga alohida ahamiyat berdi. Uning fikricha, umumlashtirilgan o‘quv maqsadlari o‘quv dasturi atrofida tizimlashtirilishi lozim, chunki bu yondashuv talabalarga nazariy prinsiplarga samarali ravishda erishish va ularni kashf etishda yordam beradi.

Tabaning teskari modeli quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- Ehtiyojlarni aniqlash – o‘quv dasturini ishlab chiqishda ehtiyojlarni baholash vositalaridan foydalanish.
- Aniq maqsadlarni shakllantirish – o‘rganilishi lozim bo‘lgan tushunchalar va munosabatlarni, shakllantirilishi kerak bo‘lgan tafakkur usullarini, egallanishi zarur odat va ko‘nikmalarni belgilash. Ushbu jarayon bevosita o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi.
- Mos va dolzarb mazmunni tanlash – talabalarning rivojlanish darajasiga mos faoliyat turlari va mazmunni tanlash hamda har bir tanlov uchun asos yozish.
- Mazmunni tartibga solish – oddiy mavzulardan boshlash, ularni chuqurroq o‘rganish va keyinchalik murakkab mavzularga o‘tish.
- O‘qituvchi va talabalar tajribalarini tanlash va tartibga solish – talabalarga bir nechta maqsadlarga erishish imkonini beruvchi ko‘p maqsadli faoliyatlarni belgilash va tizimlashtirish.

ISSN 3030-3907

• Doimiy baholash – o‘quv bo‘linmasini muntazam baholab borish, talabalar qiziqishlari va munosabatlarini qayd etish.

•Muvozanat va ketma-ketlikni tekshirish – faoliyatlar umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini berishini, mazmun izchil ketma-ketlikda tashkil etilganini, yozma va og‘zaki ishlar, tadqiqot va tahlil o‘rtasida muvozanat ta’minlanganini nazorat qilish.

Tabaning teskari modeli yuqori darajadagi tafakkur ko‘nikmalaridan foydalanishga turtki beradi va talabalarda xulosa chiqarish, sintez qilish va umumlashtirish kabi tushunish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu model iqtidorli o‘quvchilarga turli xil javob variantlari bo‘lgan savollarni o‘rganish imkoniyatini berib, ularning rivojlanishiga xizmat qiladi. Modelning asosiy xususiyati shundaki, u ochiq yakunli yondashuvga asoslangan bo‘lib, bunda aniq “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri” javob mavjud emas.

Talabalar guruh bo‘lib ishlaganlarida ular boshqalar bilan hamkorlikda muloqot va tinglash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu esa umumlashtirishdan oldin va keyin sog‘lom sinf muhokamalarini tashkil etish imkonini beradi.

Shu bilan birga, modelning ayrim cheklovlari ham mavjud. Jumladan, ba’zi talabalar uchun ochiq yakunli topshiriqlarni bajarish qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Agar o‘quv jarayonida aniq yo‘nalishlar berilmasa, o‘qituvchilar uchun dars rejasini tuzish va savollarni tayyorlash jarayoni murakkablashadi. Shuningdek, bu modelni barcha fanlarga moslashtirish ham qiyin bo‘lishi mumkin. Tylerning o‘quv dasturi modeli

Ralph Tyler 1949-yilda “Basic Principles of Curriculum and Instruction” (O‘quv dasturi va ta’limning asosiy prinsiplari) asarini chop etganida, ta’lim sohasida muhim mezon o‘rnatdi. Uning o‘quv dasturi modeli ta’limda hisobdorlik masalalariga bo‘lgan ortib borayotgan e’tiborga javoban ishlab chiqilgan bo‘lib, chop etilganidan buyon o‘quv dasturini rejalashtirish jarayonida yetakchi o‘rin egallab kelmoqda.

Mazkur model butun o‘quv dasturini ishlab chiqish jarayoniga aniq va ravshan maqsadlar orqali yo‘nalish beradi, bu esa o‘qituvchilarga talabalaridan qanday natijalarni kutishlarini tushunishda aniq mezon yaratadi. Maqsadlar puxta boshqarilishi mumkinligi tufayli erishilgan natijalarni monitoring qilish osonlashadi.

Tyler modeli barcha ta’lim sohalari va bosqichlariga tatbiq etilishi mumkin bo‘lib, har bir fan mazmuni, o‘quv faoliyatlari va ta’lim metodlarining dolzarbligini obyektiv baholash imkoniyatini beradi.

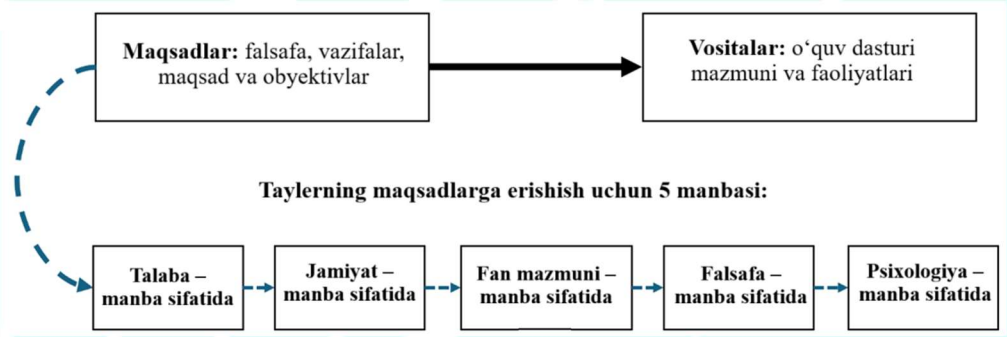
O‘quv dasturi elementlarining ketma-ketligi mantiqan izchil bo‘lib, ushbu model natijalarni oldindan taxmin qilishda qulay vosita hisoblanadi. Tylerning ta’kidlashicha, talabalar va ularning ijtimoiy kelib chiqishi, hozirgi va kelajak

ISSN 3030-3907

jamiyati hamda asosiy fanlar bo‘yicha bilimlarni tahlil qilish orqali kelajak fuqarolarining afzal xususiyatlarini aniqlash mumkin.

Brady va Kennedy shuningdek, Tylerning maqsadlarga yo‘naltirilgan modeli juda ilg‘or ta’sir ko‘rsatganini ta’kidlaydilar. Chunki u o‘qituvchilarning professionalligini e’tirof etgan hamda maktab o‘quv dasturini takomillashtirishga e’tiborni qaratgan. Bu esa o‘qituvchilarni o‘zlarining talabalariga qo‘ygan ta’limiy maqsad va vazifalarini ochiqchasiga o‘ylash va ulardan saboq chiqarishga undagan.

Tylerning “Maqsad–vosita modeli” (Ends–Means Model) o‘quv dasturini rejalashtirishda inqilobiy yondashuv sifatida qaraladi. Tylerga ko‘ra, o‘quv dasturi tuzuvchi avvalo dastur qanday maqsadlarga xizmat qilishi kerakligini aniqlashi, keyin esa shu asosda rejalashtirishi lozim. Tyler ta’limiy maqsadlar va vazifalarni belgilashda besh omilni o‘rganishni tavsiya qiladi: talabalarning o‘zi, jamiyat hayoti, fanlar mazmuni, falsafa va psixologiya.

3-rasm. Tylerning Maqsad–Vosita modeli

1990-yillarda natijalarga yo‘naltirilgan ta’lim (Outcomes-Based Education) konsepsiyasi joriy etilishi bilan Tyler modelining mashhurligi yana ortdi. Model tanqid qilinishiga qaramay, Tylerning fikrlari hanuz ommabop bo‘lib qolmoqda va uning xulq-atvorga yo‘naltirilgan maqsadlar, o‘quv dasturini tashkil etish va baholashga oid konsepsiyalari bugungi kunda ham ta’lim standartlari hamda hisobdorlik harakatlarining ajralmas qismi sifatida qaralmoqda.

Talaba – asosiy manba sifatida. O‘quv dasturi tuzuvchisi, avvalo, talabalar ehtiyojlari va istaklarini aniqlashi lozim. Ushbu ma’lumot pedagoglarga talabalarni o‘qishga undashda yordam beradi. Dastur tuzishda talabalar qobiliyatlari ham inobatga olinishi zarur.

Jamiyat – manba sifatida. O‘rganish jarayonida umumlashtirish muhim o‘rin tutadi. Talabalar atrof-muhitni anglashlari va boshqalar bilan hamkorlik qilishlari shart. Shu bois, mahalliy hamjamiyat va jamiyatning o‘zi talabalar uchun “o‘quv laboratoriyasi” vazifasini bajaradi. Jamiyatni o‘rganish jarayonida talaba muammolarni aniqlashi va ularni hal etish yo‘llarini topishi mumkin.

Fan mazmuni – manba sifatida. Tyler John Dewey ta’limotidan ilhomlangan bo‘lib, u “amaliyot orqali o‘rganish” g‘oyasini ilgari surgan. Shuningdek, Tyler

ISSN 3030-3907

Jerome Brunerning bilimlar tuzilmasi haqidagi qarashlaridan ham ta’sirlangan. Shu sababli Tyler biror fanni egallash uchun uning ichki tuzilishini tushunish zarurligini ta’kidlagan.

Falsafa – manba sifatida. Tylerning fikricha, puxta o‘quv dasturini ishlab chiqish puxta fikrlashdan boshlanadi, puxta fikrlash esa ma’lum bir falsafani shakllantirish orqali yuzaga keladi. Maktab falsafasi va o‘qituvchi falsafasini belgilash muhim. Tyler modeli shuni ko‘rsatadiki, boshqalarni tushunish uchun, avvalo, inson o‘zini tushunishi zarur.

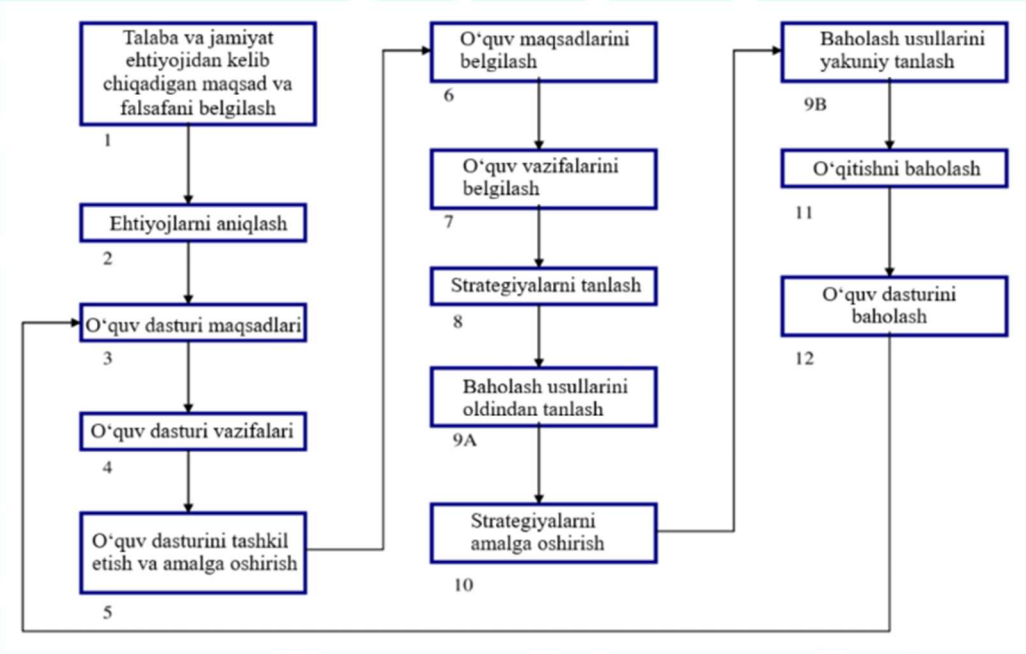
Psixologiya – manba sifatida. Tyler ta’kidlashicha, samarali o‘quv dasturini ishlab chiqish uchun talabalar rivojlanish bosqichlari va o‘qish jarayonining tabiatini anglash zarur. Uning falsafasiga ko‘ra, dastlab talabalar nimani bilishi va nimalarni bajara olishi kerakligi belgilanadi, so‘ngra har bir dars o‘qituvchi o‘zining pedagogik falsafasidan kelib chiqib loyihalanadi.

Oliva modeli. Peter Oliva tomonidan ishlab chiqilgan model o‘n ikki tarkibiy qismdan iborat bo‘lib, o‘quv dasturini ishlab chiqish jarayonini bosqichma-bosqich ifodalaydi. Bu jarayon talabalar ehtiyojlarini va jamiyat talablarini aniqlashdan boshlanib, o‘quv dasturini baholash bosqichigacha davom etadi. Oliva ushbu modelni sodda, keng qamrovli va tizimli tarzda yaratishni maqsad qilgan.

Mazkur model ikki kichik modelni o‘z ichiga oladi: o‘quv dasturi kichik modeli va o‘qitish kichik modeli. O‘quv dasturi kichik modeli asosan rejalashtirish bosqichlarini o‘z ichiga oladi va u amaliyotga tatbiq etilib, o‘qitish kichik modeliga aylantirilmaguncha to‘liq hisoblanmaydi.

Oliva modeli Taba modelining ayrim cheklovlarini bartaraf etadi. Chunki Taba modeli maqsadlarni shakllantirishdan avval faqatgina talabalar ehtiyojlarini aniqlashga e’tibor qaratgan. Oliva esa maqsadlarni belgilashda nafaqat talabalarni, balki jamiyat ehtiyojlarini, fan mazmunini hamda ularning falsafiy va psixologik tamoyillarini hisobga olgan. Bu jihatlari bilan Oliva modeli Tylerning maqsadlarni tanlashdagi yondashuvlariga yaqin turadi.

ISSN 3030-3907

4-rasm. Oliva modeli

Oliva modelining tarkibiy qismlari

1-komponent: Ta’lim muassasasining falsafiy yondashuvi, maqsadi, missiyasi va vazifalarini shakllantirish.

2-komponent: Maktab joylashgan hududdagi jamiyat ehtiyojlarini tahlil qilish.

3–4-komponentlar: O‘quv dasturining umumiy maqsadi va maxsus maqsadlarini belgilash.

5-komponent: O‘quv dasturini loyihalash va uni amalga oshirishni tashkil etish.

6–7-komponentlar: O‘quv dasturini umumiy va aniq o‘quv maqsadlari shaklida ifodalash.

8-komponent: Ta’lim strategiyasini aniqlash.

9-komponent: Qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan strategiyalar yoki baholash usullarini dastlabki o‘rganish.

10-komponent: Tanlangan ta’lim strategiyasini amalda qo‘llash.

11–12-komponentlar: O‘qitish natijalarini baholash va o‘quv dasturini umumiy baholash.

Mazkur model turli usullarda qo‘llanilishi mumkin. Birinchidan, u maktab o‘quv dasturini to‘liq ishlab chiqish jarayonini taqdim etadi. Fakultet a’zolari ma’lum bir yo‘nalish bo‘yicha o‘quv dasturini rejalashtirishlari va uni o‘qitish orqali amalga oshirish yo‘llarini ishlab chiqishlari mumkin. Yoki ular maktab miqyosida, turli ixtisosliklarni qamrab oluvchi, masalan, kasbiy ta’lim, yo‘naltiruvchi dasturlar yoki sinfdan tashqari faoliyatlarni o‘z ichiga oluvchi fanlararo dasturlarni ishlab chiqishlari mumkin.

Bu yondashuv, albatta, oliy ta’limda kollaborativ ta’limga jalb etilgan talabalar uchun foydali bo‘ladi. Model fakultet a’zolariga dasturiy qarorlar qabul qilishda modelning o‘quv dasturi komponentlariga e’tibor qaratish imkonini

ISSN 3030-3907

beradi, shuningdek, ular yakunda o‘qitish komponentlariga ham konsentratsiya qilishlari mumkin.

XULOSA

Eng samarali o‘quv dasturi avvalo talabalar ehtiyojlariga — ularning individual yoki sinf darajasidagi xususiyatlariga mos bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, o‘quv muhiti, mavjud sharoitlar, moddiy-texnik bazalar va vaqt omili ham hisobga olinishi zarur. Talabalar ehtiyojlari dastlabki bosqichda aniqlanmasdan turib, o‘quv dasturi maqsadlarini belgilash to‘liq va samarali bo‘lmaydi.

Henson fikricha, o‘quv dasturi modellarining ikki turi mavjud: tasviriy (descriptive) va bashoratli (predictive) modellari. Tasviriy modellarda o‘zaro bog‘liq elementlar o‘rtasidagi munosabatlar tushuntirilsa, bashoratli modellar kelajakdagi oqibatlarni oldindan taxmin qilish imkonini beradi.

Eng ta’sirchan ikki model sifatida Tylerning “maqsad–vosita modeli” va Tabaning “teskari modeli” alohida o‘rin tutadi. Tyler modeli o‘quv dasturini ishlab chiqishda avvalo kutilayotgan natijalarni aniqlash, so‘ngra shu asosda dastur yaratishni taklif qiladi. Taba modeli esa, tuman, shtat va federal darajada ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, bevosita sinf darajasida, o‘qituvchilar ishtirokida boshlanadi. Shu bois, o‘qituvchilar yangi o‘quv dasturini joriy etishda samaraliroq bo‘ladilar.

Shuningdek, oldindan fikrlash (anticipatory reflection) va darsni puxta rejalashtirish o‘qituvchilarning professionallashuv jarayonida muhim bosqich sifatida qaraladi. Xususan, kollaborativ ta’lim kabi murakkab o‘qitish strategiyalarini amalga oshirishda o‘quv dasturini loyihalashda puxta tayyorgarlik va sifatli dars rejalari yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Har qanday model yoki nazariyaning qiymati, avvalo, undan foydalanuvchilar model va nazariyaning maqsadini qay darajada anglashlariga hamda mahalliy hamjamiyat, maktab va talabalar ehtiyojlari o‘zgarishi bilan uni qayta ko‘rib chiqishga bo‘lgan tayyorliklariga bog‘liq. O‘quv dasturini ishlab chiqishda yuzaga keladigan muammolarni yengish vaqt cheklovlari va talabalar ehtiyojlarining xilma-xilligi kabi to‘siqlarni hal etishni talab qiladi.

Pedagoglar o‘quv dasturini samarali yetkazib berish va talabalarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun yangicha g‘oyalarni ishlab chiqishlari zarur. Bunga asosiy tushunchalarga ustuvorlik berish, o‘qitish usullarini o‘zgartirish yoki ta’lim jarayonini imkon qadar samarali qilish uchun texnologiyalardan foydalanish kirishi mumkin.

Hamkasblar bilan hamkorlik qilish eng yaxshi tajribalarni almashish va resurslarni birgalikda ishlatish imkonini beradi, bu esa o‘qituvchilarga muammolarni jamoaviy hal qilishda yordam beradi. O‘quv dasturini yaratishda yuzaga keladigan to‘siqlarni bartaraf etishda pedagoglar o‘z hamkasblarining tajribasi va ko‘magidan foydalanib, mavjud resurslarni jalb qilishlari mumkin.

ISSN 3030-3907

Natijada talabalar o‘z ehtiyojlariga mos, yuqori sifatli ta’lim olish imkoniga ega bo‘ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Barkley, E. F., Major, C. H. & Cross, K. P., 2014. Collaborating Learning Techniques: A Pressure for College Faculty. 2nd ed. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
2. Beauchamp, G. A., 1961. Curriculum Theory. Illinois: Kagg Press.
3. Beauchamp, G. A., 1981. Curriculum Theory. Itasca, Illinois: F E Peacock.
4. Beyer, L. E. & Apple, M. W., 1998. The Curriculum: Problems, Politics, and Possibilities. 2nd ed. Albany: State University of New York Press.
5. Brady, L. & Kennedy, K., 2010. Curriculum Construction. Frenchs Forest, NSW: Pearson Centre for University Teaching.
6. Carl, A. E., 2009. Teacher Empowerment Through Curriculum Development: Theory Into Practice. Capetown, South Africa: Juta and Company Ltd.
7. Clark, R. C., 2019. Evidence-based Training Methods: A Guide for Training Professionals. American Society for Training and Development.
8. Henson, K. T., 2010. Curriculum Planning: Integrating Multiculturalism, Constructivism, and Education Reform. 4th ed. Illinois: Waveland Press.
9. Hunkins, E. P. & Hammill, P. A., 1994. Beyond Tyler and Taba: Reconceptualizing the Curriculum Process. Peabody Journal of Education, 69(3), pp. 4-18.
10. Hunkins, F. P. & Ornstein, A. C., 2004. Curriculum: Foundations, Principles and Issues. Boston: Allyn and Bacon.
11. Kimpston, R. D. & Rogers, K. B., 1986. A Framework for Curriculum Research. Curriculum Inquiry, 16(4), pp. 463-474.
12. Kunkel, J. G. & Shafer, W. E., 1997. Effects of Student Team Learning in Undergraduate Auditing Courses. Journal of Education for Business, 72(4), pp. 197-200.
13. Kurucay, M. & Inan, F. A., 2017. Examining the Effects of Learner-Learner Interactions on Satisfaction and Learning in an Online Undergraduate Course. Computers and Education, Volume 115, pp. 20-37.
14. Laal, M. & Ghodsi, S., 2012. Benefits of Collaborative Learning. Procedia-Social and Behavioural Sciences, Volume 31, pp. 486-490.
15. Laanemets, U. L. & Katrin, K., 2013. The Taba-Tyler Rationales. Journal of American Assocation of Advance Curriculum Study, Volume 9, pp. 1-12.
16. Lewis, A. J., 1972. Supervision for Improved Instruction: New Challenges, New Responses. Belmont, California: Wadsworht Pub.
17. Lunenburg, F. C., 2011. Curriculum Development: Inductive Models. Schooling, 2(1), pp. 1-8.

ISSN 3030-3907

18. Middaugh, E. & Perlstein, D., 2005. Thinking and Teaching in a Democratic Way: Hilda Taba and the Ethos of Brown. Journal of Curriculum and Supervision, 20(3), pp. 234-256.
19. Oliva, P. F., 1992. Developing the Curriculum. Boston: Allyn and Bacon, MA.
20. Oliva, P. F., 2009. Developing the Curriculum. Boston, MA: Allyn & Bacon.
21. Ornstein, A. C. & Hunkins, F. P., 2009. Curriculum: Foundations, Principles, and Issues. Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
22. Ornstein, A. C. & Hunkins, F. P., 2009. Curriculum:L Foundations, Principles, and Issues. Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
23. Prater, E. & Rhee, H. S., 2003. The Impact of Coordination Methods on the Enhancement of Business Writing. Decision Sciences Journal of Innovative Education, 1(1), pp. 57-71.
24. Prensky, M., 2008. Turning on The Lights. Educational Leadership, 65(6), pp. 40-45.
25. Slavin, R. E., 1990. Achievement Effects of Ability Grouping in Secondary Schools: A best-Evidence Systhesis. Review of Educational Research, 60(3), pp. 471-499.
26. Tinning, R., MacDonald, D., Wright, J. & Hickey, C., 2001. Becoming a Physical Education Teacher. Frenchs Forest, NSW: Pearson.
27. Upholf, J. K., 1982. Curriculum Development: Theory into Practice. 2nd ed. New York: Macmillian Publishing Co.,.
28. Wallen, N. E. et al., 1969. The Taba Curriculum Development Project in Social Studies. San Francisco, CA: US Department of Health, Education and Welfare.
29. Yazici, H. J., 2004. Student Perceptions of Collaborative Learning in Operations Management Classes. Journal of Education for Business, 80(2), pp. 110-118.

ISSN 3030-3907